

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ З ПОЗИЦІЇ КАТОЛИЦИЗМУ

© Волинець О., 2013

Проаналізовано офіційну позицію католицизму, викладену у працях Римських Архієреїв щодо сучасних глобальних проблем, причин їх виникнення та можливих шляхів подолання. Досліджено проблему війни і миру, захисту довкілля та стверджено, що їх аналіз Римськими Архієреями відбувається на засадах принципів теоцентризму та теогуманізму.

Ключові слова: глобальні проблеми, Католицька Церква, соціальна доктрина, солідарність, загальне благо, мир, мораль.

GLOBAL PROBLEMS OF MODERN TIMES FROM THE PERSPECTIVE OF CATHOLICISM

© Volynets O., 2013

The paper discusses the official position of Catholicism within the framework of modern global problems, set forth in the works of Roman bishops. This paper also addresses a number of issues like analysis of the problems related to war, peace, environment protection and others, presented by Roman bishops on the ground of theocentric and theohumanistic principles.

Key words: global problems, Catholic Church, social doctrine, solidarity, welfare, peace, morality.

На порозі III тисячоліття усе людство опинилось в епіцентрі глобальних процесів, які щоразу частіше стають антагоністами, спертими, передусім, на уявлення про безконечність людського буття, аксіологічних орієнтирів, що до цього часу наповнювали сенсом усі форми культури. Сьогодні вже мало хто сумнівається в тому, що цивілізація привела людство на грань катастрофи, причиною якої став засліплений манією величчя «творчий розум», який несе в собі загрозу стати засобом самознищення. Людство постало перед необхідністю перегляду наслідків своєї життєдіяльності та свого призначення, що неминуче веде до переосмислення ключових засад західної культурної традиції: культу раціоналізму, інструментальної ефективності науки і техніки, стратегії захоплення та освоєння природи. Сьогодні особливо гостро постає необхідність прориву на якісно новий рівень самоусвідомлення людини, її місця, значення та ролі у суспільному прогресі; перегляді морально-етичних основ людської діяльності. У цьому контексті **актуальним** постає дослідження соціального вчення католицизму, в основі якого лежить принцип теогуманізму, вихідною засадою якого є визнання людини, створеної по образу і подоби Бога як найвищої і абсолютної цінності з її правом на життя, самовдосконалення, безпеку і розвиток в умовах їх гарантування з боку суспільства та держави.

Мета роботи – проаналізувати позиції Католицької Церкви щодо причин і проявів сучасних глобальних проблем та католицького розуміння можливих шляхів їх подолання.

Джерельною базою для написання роботи стали енцикліки, послання Римських Архієреїв Івана XXIII, Павла VI, Івана Павла II, Бенедикта XVI та праці католицьких теологів, зокрема, Ю. Майки, у яких подано теологічне осмислення сучасних глобальних проблем, їх джерел та засобів подолання. Дещо недостатня увага в аналізованих джерелах присвячена аналізу християнсько-ісламських конфліктів, які щоразу більше набирають глобального характеру. Така обережна позиція Римських Архієреїв та католицьких теологів швидше викликана небажанням ще більше загострювати питання міжрелігійних відносин.

Загалом християнські теологи оцінюють глобальні проблеми з погляду теоцентризму. У християнській глобалістиці спостерігаються дві тенденції. Перша з них пов'язана з позицією апокаліптичного алярмізму та соціального песимізму, представленою Римським клубом та підтриманою здебільшого протестантськими теологами. Друга позиція – християнського солідаризму та соціального реалізму – притаманна соціальному вченню католицизму. Вважаючи джерелами сучасних глобальних проблем гріховну природу людини, примат техніки над мораллю, спрямовану на самознищення, католицькі теологи акцентують увагу на морально-етичних категоріях, таких як гуманізм, солідарність, відповідальність, мораль.

Досвід світової політики ХХ століття показав, що, незважаючи на усі зусилля народів щодо збереження миру, незважаючи на створення низки міжнародних організацій, покликаних захищати мир, політики не можуть відвернути війну і забезпечити стабільний і справедливий мир, а міжнародна політика потребує опертя на моральні норми. Відмова від будь-яких моральних обмежень у політиці, зокрема, у міжнародних відносинах, призвела до жахливих злочинів проти людства. Аналізуючи мир, що наступив після II світової війни, Й. Ратцінгер (папа Бенедикт XVI) акцентує на особливій заслугі першої генерації повоєнних політиків – Черчеля, Аденауера, де Гаспері, для яких був характерним покладений в центр їх миротворчої політики зв'язок політичної діяльності з мораллю, що сприяло уникненню помсти переможеним та наданню їм можливості для розвитку та збереження своєї ідентичності [9, с. 134]. Однак стверджувати, що мир перемиг та запанував назавжди, не видається можливим. Існування двополюсного світу, гонка озброєнь, «холодна» війна поставили світ перед загрозою ядерної війни. Така ситуація виникла під час роботи II Ватиканського Собору в період понтифікату папи Івана XXIII. Саме у цей період відбувається радикальна зміна у позиції Католицької Церкви, яка стає всеохопною не лише за своїми вихідними принципами, але й за можливістю через свій універсальний характер охопити увесь світ.

Офіційна кодифікація соціального вчення католицизму знаходить відображення у трьох енцикліках: «Мати і наставниця» (1961), «Мир на землі» (1963) папи Івана XXIII та «Прогрес народів» (1967) папи Павла VI. Перша соціальна енцикліка Івана XXIII «Мати і наставниця» стала реакцією на глибокі зміни у сфері науки, техніки, економіки, суспільно-політичного життя, спробою переосмислити їх і виробити рекомендації католикам усього світу щодо їх суспільно-політичної діяльності. Значна увага в енцикліці присвячена проблемі диспропорції суспільно-політичного розвитку народів, внаслідок якої виникли сучасні соціальні проблеми, які набули глобального характеру. Враховуючи принципи християнського гуманізму, персоналізму, природного права, загального блага, гуманної структури суспільства та пропорційності суспільного розвитку, Іван XXIII наголошує на суспільно-виховному моменті та пропонує конкретні методи необхідних дій [6, с. 382–383].

Турботою про мир в усьому світі пронизана наступна енцикліка Івана XXIII «Мир на землі». Аналізуючи джерела холодної війни та загрози ядерної війни, папа доходить висновку, що це, насамперед, моральна проблема, причина якої полягає у розриві між політикою і мораллю. Необхідною умовою дотримання миру є гармонія і порядок у світі, що ґрунтуються на природному праві, джерелом якого є Вічний Закон [6, с. 385–387]. Поряд з загальними принципами, характерними для католицького соціального вчення, енцикліка звертається до чотирьох конкретних принципів – істини, справедливості, любові і свободи [7, с. 540], які можна потрактувати як фундаментальні засади будь-якого суспільного буття. Енцикліка «Мир на землі» набула широкого резонансу в цілому світі. Її у своїх виступах цитували як західні політики (Дж. Кеннеді), так і керівники комуністичних партій (М. Хрущов, В. Гомулка) [6, с. 390], що є підтвердженням того, що Католицька Церква після II Ватиканського Собору набула, чи, швидше, підтвердила свій статус морального авторитету для усього світу.

Новим кроком у підході Католицької Церкви до глобальних проблем стала енцикліка Павла VI «Прогрес народів». У період виходу енцикліки у світ значно зростає усвідомлення нерівномірності розвитку та відсталості країн «третього світу», вибух демографічного зростання у цих країнах. Нова ситуація вимагає від Католицької Церкви спеціального ґрунтового аналізу і нового глобального погляду на суть соціального питання, його розгляду не у масштабах однієї країни, а

світу загалом. Павло VI вводить нову категорію «розвиток», яку трактує як «ноу назву світу» [6, с. 405]. Аналізуючи роль суб'єктів міжнародних відносин папа наголошує на необхідності дотримання моралі у міжнародній політиці. Він прагне не лише сформулювати заборони, які виводить з природних прав, а й пропонує програму діяльності міжнародних суб'єктів, яка включає два завдання: негайної і безоплатної допомоги країнам, що голодують, допомоги у їх розвитку [6, с. 406–407]. Отже основним лейтмотивом енцикліки «Прогрес народів» постає ідея інтегрального цілісного розвитку як окремої людини, так і народів та цілого світу.

Глобалізація сучасних соціальних проблем актуалізувала необхідність перегляду ролі міжнародних організацій у їх вирішенні. Римські Архієреї, зокрема Павло VI та його наступник Іван Павло II, ставлять питання про неможливість маніпулювання міжнародними організаціями з метою забезпечення інтересів певної держави. Трактуючи міжнародні організації як інституції, що покликані долати політичне суперництво, забезпечувати «спільне благо» та досягати «вищого рівня міжнародного порядку», понтифіки наголошують на необхідності узгоджених політичних рішень та ефективного виконання функцій контролю та керівництва [5, с. 272]. Дотримання усіма державами принципів взаємної довіри, мирного врегулювання конфліктів та обов'язковості виконання вимог нормативних актів у сфері міжнародного права можуть забезпечити верховенство права у міжнародних відносинах. Лише після всебічної оцінки та обґрунтування небезпеки загрози миру компетентні органи можуть приймати рішення про дозвіл використання зброї та втручання у сферу автономії конкретної держави, політика якої несе в собі загрозу світовому миру та порядку [5, с. 306].

Кінець XX ст. ознаменувався переходом етапу постхристиянської культури в еру постхристиянської цивілізації з усіма її негативними наслідками. У відповідь на запити безбожного духу у світ входять незворотні науково-технічні досягнення, які викликають радикальний переворот у способі життя, зміну не лише соціальних, а й екзистенційних умов людського буття. Людина опиняється віч-на-віч з глобальними проблемами, які сама створила і які не може сама подолати. У своєму Апостольському листі «На початку третього тисячоліття» папа Іван Павло II зауважує, що соціальне питання набуло планетарних масштабів і потребує більш конкретної та органічної відповіді від Церкви. Іван Павло II ставить риторичне питання: «А чи можемо залишатись байдужими до спустошення довкілля, через яке величезні простори планети стають негостинними і ворожими людині? Або до справи миру, на який часто насувається примара катастрофічних воєн? І, врешті-решт, до проблеми порушення основних прав людини, жертвами якого стають стільки людей, особливо – дітей? Є дуже багато нагальних справ, які не можуть залишити байдужим серце християнина» [4, с. 50].

Аналізуючи глобальні проблеми сучасності Іван Павло II доповнює вчення своїх попередників. Зокрема, ситуацію в Європі кінця XX ст. він оцінює не як мир, а як відсутність війни. Східна Європа опинилась під впливом комуністичної ідеології та тоталітарної диктатури, Західна Європа організувала систему захисту від неї, що не сприяло пошуку шляхів встановлення справедливого миру, а навпаки, викликало новий виток гонки озброєнь. Науково-технічний прогрес, який мав би сприяти розвитку, натомість був спрямований на виробництво зброї масового знищення. Війни і конфлікти у країнах третього світу стають не просто очікуваними і організованими, а й перетворюються на демонстрацію сили і впливу однієї конкуруючої сторони іншій [10, с. 214–215]. Війна в сучасних умовах – це один із способів самознищення людства, а тому, на думку Івана Павла II, необхідно змінити логіку мислення і відійти від трактування розвитку і прогресу як наслідку боротьби інтересів, що спрямована на знищення противника [10, с. 215].

Принцип гуманності вимагає від людини поваги та визнання гідності кожного. У контексті проблеми війни і миру він набирає форми обов'язку, спрямованого на захист мирного населення від впливу війни. Мінімальний захист гідності кожної людини, який гарантує гуманітарне міжнародне право, часто порушується через воєнні дії чи навіть політичні міркування, які ніколи не повинні домінувати над цінністю людської особи. Особливою категорією жертв війни є біженці, які через воєнні дії змушені покидати рідні місця і шукати притулку за кордоном. У посланні з нагоди Всесвітнього дня мігранта та біженця на 2013 рік папа Бенедикт XVI зазначає, що Церква на полі

міграції діє у двох напрямках. З одного боку, міграція трактується як наслідок бідності, страждань та трагедій, а завдання Церкви та благодійних структур полягає в наданні гуманітарної допомоги. З іншого, – вказується на позитивний аспект міграції та проблему входження мігрантів та біженців у новий соціокультурний контекст. У цьому напрямку завдання Церкви полягає у наданні психологічної підтримки і сприянні інтеграції людини у нову культуру. Особливий акцент папа робить на необхідності задоволення релігійних потреб мігрантів та біженців. Зауважуючи, що кожна держава має право самостійно координувати міграційні процеси, Бенедикт XVI зазначає, що у своїй політиці вона повинна керуватися принципами поваги до гідності кожної людини та загального блага [8].

Звертаючись до проблеми співіснування різних культур у плюралістичному світі, Бенедикт XVI зауважує, що сучасні збройні протистояння інколи набувають характеру міжрелігійного конфлікту, та наголошує на тому, що релігія ніколи не може виправдовувати війну і нетерпимість та застосовувати насильство в ім'я Бога. Вона покликана формувати морально-етичні цінності, на засадах яких будується цивілізоване співіснування народів. У сучасному двобої двох культур (християнської та ісламської) виникає новітня форма війни – тероризм, який може виникнути будь-де і будь-коли. Загроза терористичних дій посилюється фактом можливості доступу терористичних угруповань до ядерної та біологічної зброї, розмиванням фронтів та відсутністю різниці між військовими та цивільним населенням. Протиставлення двох культур як абсолютно відмінних видається некоректним. Обидві є багатограними світами, для яких характерні внутрішні відмінності, та які багато в чому переплітаються. Видається, що протиставлення Схід – Захід, чи протистояння освічених демократій фундаменталістській фанатичній релігійній формі є вигідним певним міжнародним суб'єктам чи державам та завуальовується під «благородну» мету сприяти перемозі демократії через знищення фундаменталізму в усіх його проявах. В енциклопедії «Слово господнє» Бенедикт XVI звертається до католиків та усіх людей доброї волі з закликом: «Давати приклади примирення, щоб будувати суспільство справедливості й миру... там, де людські слова безсилі, тому що переважає трагічний гул насильства і зброї, пророка сила Слова Божого не зменшується і повторює нам, що мир можливий і що це ми маємо бути знаряддями примирення й миру» [3, с. 151].

Важливою складовою ідентичності людини є її відносини з оточуючим світом, в межах якого здійснюється остаточне спасіння. Католицька Церква, в жодному разі не опираючись прогресу, не може мовчати на предмет його негативного впливу на довкілля. З точки зору соціальної доктрини католицизму, основним орієнтиром для будь-якого застосування науки і техніки є повага до людини, її права на гідні умови життя. Схильність до «нерозсудливої» експлуатації ресурсів – це наслідок тривалого історичного і культурного процесу. Сьогодні засвоєння і експлуатація ресурсів стають агресивними, сягаючи тієї точки, коли під загрозою опиняється гостинність довкілля. Ставлення до довкілля як до «ресурсу» призводить до ризику знищення довкілля як «оселі». Природа у руках людини перетворюється у реальність, якою можна постійно маніпулювати. Поширена редукціоністська концепція, яка трактує світ крізь призму механістичних термінів, а розвиток – як споживання призводить до глибоких форм відчуження людини. Панування технократичної ідеології, однак, не може усунути потребу поваги трансцендентного виміру людини і усього творіння. Невизнання трансцендентного призводить до визнання за людиною і природою абсолютної автономності. Критики з боку Католицької Церкви зазнали і концепції екоцентризму та біоцентризму в яких, без диференціації за цінністю, наголошується на гідності усіх живих істот, що знищує онтологічну і аксіологічну відмінність між людиною і іншими живими істотами. «Сьогодні такі викривлені концепції, – зазначає Бенедикт XVI, – приносять багато шкоди розвитку. Цілковите зведення природи до набору простих речей стає джерелом насилля над довкіллям, а навіть обгрунтовує дії, які не шанують самої природи людини» [1, с. 79].

Аналізуючи екологічну ситуацію та загрози, які вона несе людству, Римські Архієреї наголошують на спільній відповідальності людства за збереження цілісного, здорового і життєдайного середовища та необхідності підпорядкування наукових можливостей морально-етичним засадам. Причиною проблеми відносин людини і довкілля є зазіхання людини на безумовну владу над усім, що нею створене, та нехтування моральними нормами, які повинні лежати в основі будь-якої

діяльності. Зокрема, папа Іван Павло II в енцикліці «Сотий рік» стверджує, що турбота про довкілля – це виклик для усього людства, спільний і універсальний обов'язок поважати загальне благо [1, с. 248–249]. Попри увагу, хоч і недостатню, до оточуючого середовища, на думку папи: «...занадто мало уваги приділяється охороні моральних умов справжньої екології людини» [10, с. 245–246].

Досліджуючи проблему розвитку техніки, високих технологій та їх зв'язку зі свободою та відповідальністю, Бенедикт XVI у енцикліці «Любов у правді» зазначає, що «...людська свобода залишається собою тільки тоді, коли, захоплюючись технікою, вона приймає рішення, які є результатом моральної відповідальності» [1, с. 114]. Глобальний характер сучасної екологічної кризи вимагає необхідності глобального протистояння їй та усвідомлення кожною людиною своєї відповідальності за її наслідки. «Ми сприяємо покращенню світу тільки тоді, – зауважує Бенедикт XVI, – коли особисто і зараз робимо добро, докладаючи всіх зусиль всюди, де є можливість...» [2, с. 49]. Екологічна проблема розглядається Католицькою Церквою з позиції відповідальності, солідарності та загального блага. Якщо відповідальність та солідарність трактуються як принципи діяльності людини, держави та міжнародного співтовариства, то загальне благо постає як мета, досягнення якої потребує зміни ментальності і творення нового способу життя. Відповідальність за довкілля повинна бути належно відображена у правовому полі. Завданням міжнародного співтовариства, в такий спосіб, є прийняття єдиних правил, які стануть обов'язковими для усіх держав та дадуть їм змогу здійснювати ефективний контроль над усіма видами діяльності, що містять загрозу довкіллю. Покладаючи відповідальність за довкілля на кожную державу і світове співтовариство, Католицька Церква наголошує на тому, що ці вимоги стосуються однаковою мірою як теперішніх, так і майбутніх поколінь [10, с. 245].

Отже, глобальні проблеми від періоду їх виникнення і до сьогодні залишаються у полі зору Католицької Церкви. Їх причини та наслідки всебічно досліджувались та аналізувались у всіх офіційних документах Римських Архієреїв, присвячених соціальній тематиці. Безумовно, вони не вичерпуються лише проблемами війни і миру чи захисту довкілля. Їх перелік значно ширший і потребує подальшого аналізу. Однак позиція католицизму до причин їх появи та наслідків для людства є однозначною і ґрунтується на позиції теоцентризму та теогуманізму. Виводячи джерела глобальних проблем з гріховності світу, розвою антигуманних ідеологій, панування атеїстичного світогляду, Католицька Церква закликає до переосмислення суспільно-політичної дійсності та її зміни на засадах відповідальності, солідарності та загального блага.

1. Бенедикт XVI. Енцикліка *Любов у правді* / Бенедикт XVI. – Жовква: Місіонер, 2010. – 128 с. 2. Бенедикт XVI. Енцикліка *Про християнську любов* / Бенедикт XVI. – Митрополича комісія соціальної комунікації УГКЦ, 2006. – 63 с. 3. Бенедикт XVI. Енцикліка *Слово Господнє* / Бенедикт XVI. – Львів: «Свічадо», 2011. – 176 с. 4. *Компедіум соціальної доктрини церкви*. – К.: Кайрос, 2008. – 549 с. 5. Іван Павло II. *Апостольський лист На початку нового тисячоліття* / Іван Павло II. – Видання секретаріату Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, 2006. – 59 с. 6. Майка Ю. *Соціальное учение Католической Церкви* / Юзеф Майка. – Рим – Люблин: Издательство Святого Креста, 1994. – 479 с. 7. Никодим. *Иоанн XXIII, папа Римский* / Никодим. – Wien, 1984. – 655 с. 8. *Послання Святішого Отця з нагоди Всесвітнього дня мігранта та біженця на 2013 рік*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.catholicnews.org.ua/poslnnya-svytishogo-ottsya-z-nagodi-v>. 9. Ратцінгер Й. *Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів* / Йосиф Ратцінгер. – Львів: Місіонер, 2006. – 168 с. 10. *Энциклики его святейшества папы Римского 1891, 1981, 1991 г.г. о труде, человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали*. – К.: Институт праксеологии, 1993. – 278 с.